

Lyova O. Legal ideology as a valuable component of the European integration processes

The article draws attention to the relevance of the research topic, given the lively European integration processes in Ukraine, because Ukraine is an important interpretation of the best international samples right in their own legislation. The defining role in this ideology, which results from the practical development of spiritual culture of society, the prevailing political, moral, aesthetic, legal, religious and other beliefs and values. At the same time it is noted that a state must have a legitimate, value-oriented ideology to prevent penetration into the domestic legislation of the so-called double European standards, which are contrary to the Ukrainian tradition, faith, culture and moral principles of society. Given this, it is necessary a thorough comparative analysis of the value orientations of citizens in Ukraine and citizens of Western European democracy.

Key words: ideology, legal ideology, human rights, double standards, values, European values.

УДК 340.1

*Лариса Олександрівна Макаренко,
старший науковий співробітник
відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*

ПРАВОВА ІДЕОЛОГІЯ ЯК ОСНОВА ПРАВОВОГО ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА

Особливістю нової соціокультурної дійсності є насамперед те, що наше суспільство активно формує нову культурну реальність, яка характеризується і новими стосунками між людьми в цілому, новими умовами свого розвитку, особливою системою цінностей, норм і правил, культурних потреб і засобів їх задоволення. Коли ці норми та правила перетворюються на внутрішню програму поведінки людини (особистості), вони забезпечують узгодження функціонування, стабільність і надійність певної сфери соціуму.

Після проголошення незалежності України дедалі більшої сили й розмаху в духовно-культурному житті набули три складні, суперечливі та неоднозначні процеси: перегляд, переосмислення та переоцінка донедавна панівних поглядів, орієнтирів, настанов поведінки; повернення традиційних цінностей національної культури, відтворення релігійних і національних форм світосприйняття; проникнення та адаптація на національному ґрунті нової системи цінностей, які характерні для духовно-культурного життя західної цивілізації [1, с. 172, 178].

Будь-яке суспільство, щоб стати нацією, крім об'єднання спільними економічними інтересами, повинно інтегруватися ще й додатковими зв'язками, як то спільністю мови, культури, особливостями національного менталітету, своєю самоідентифікацією [2]. Ігнорування цих зв'язків, байдуже ставлення до питань формування ідеології державотворення (в Україні має ще назву — національна ідея), яка згуртувала б націю, призводить до розшарування суспільства на групи, клани, регіональні, етнічні утворення, а це вже становить небезпеку самому існуванню держави, веде до послаблення стабільності суспільної системи в цілому.

Нація не може існувати ні без спільної культури (мови, цінностей, звичаїв, міфів, символів тощо), ні без спільного політичного життя громадян. Але основою суспільної культури мала б бути мова і культура титульного етносу, збагачена духовними надбаннями інших народів, які населяють країну. Модерна українська нація за сприяння держави та громадянського суспільства повинна сформувати таку культуру на основі українських цінностей, мови і традицій.

Функціонування спільних культурних цінностей не заперечує функціонування і розвиток культур національних меншин, більше того, допускає формування ними власних суспільних інститутів за ініціативою своїх членів і за підтримки центральної та регіональної влад [3, с. 24].

Кожен народ, кожна нація, кожна держава, щоб зберегти себе, свою ідентичність і культуру, повинні мати свою ідеологію, тобто сукупність ідей, ідеалів, цілей, що виражали б глибинні основи їхнього життя, корінні інтереси і скріплювали їх, інтегруючи народ і державу, поєднуючи загальнолюдські та національні цінності [4, с. 201].

Існує чимало різновидів ідеологій, серед яких «ідеології-світогляди, призначені об'єднувати великі групи людей — етноси, нації, суспільні верстви (класи) та навіть усе людство (так звана “глобальна ідеологія”, що лежить в основі сучасної системи міжнародного порядку)» [2]. Такі ідеології утверджуються протягом тривалого часу разом із поступовим, спадкоємним, еволюційним шляхом розвитку народу. Це сприяє зближенню поглядів людей, виробленню близької системи політичних, соціальних, етнічних, духовних та інших цінностей, світоглядних переконань тощо, які хоча й не тотожні, однак забезпечують суспільно-політичну стабільність і поступово прогресивний хід історії певного народу.

На думку О. Костенка, з допомогою ідеології соціального натуралізму можна протидіяти наявним сьогодні проявам сваволі й ілюзій в усіх сферах соціального життя в Україні, зокрема, у політиці, економіці, праві, моралі тощо. Значення соціального натуралізму полягає у тому, що він дає критерій для розрізнення прогресу і регресу, а також озброює людей інструментарієм, придатним для забезпечення соціального прогресу. Згідно з ним, якщо соціальне явище є природним, тобто відповідає законам соціальної природи, то воно є прогресивним. Отже, люди мають пізнавати закони соціальної природи і приводити у відповідність до них свою соціальну практику, якщо хочуть жити в умовах прогресу, а не регресу. Тому соціальний натуралізм має стати ідеологією для виведення українського суспільства на шлях прогресу [5].

Ідеологічний фундамент відносин особи, суспільства і держави своєю невід'ємною складовою має також духовне державотворення України — це перехід до домінування громадянських, політичних і духовних цінностей, інтересів людини і суспільства, принципів моральної, відкритої та відповідальної політики, високого професіоналізму й відданості, всього того, що можна назвати служінням народу і Батьківщині. Духовне відродження як державна ідеологія, як національна ідея на практиці має означати послідовну виражену й відкриту політику, чесні, стабільні й прозорі правила в бізнесі, повну свободу слова і гарантований судовий захист конституційних прав людини і громадянина, соціальну справедливість і захищеність особи, всі необхідні умови для саморозвитку та самореалізації людини.

Будь-яка політика, програма чи модель розвитку суспільства втрачають свій сенс, якщо не мають людського вимірювання, не спрямовані на конкретну людину [6, с. 2].

Саме людина, громадянин має стати в центрі державної політики. Той самий «пересічний українець» має бути усвідомленим як головна цінність, найбільше багатство країни. Максимально повне розкриття і використання її потенціалу, досягнення кожною людиною сили, досконалості та щастя повинно стати основною метою діяльності органів державної влади.

Серед найголовніших суспільних цінностей духовного відродження України можна назвати повне очищення від корупції, створення таких «правил гри» у вигляді стабільної законодавчої бази, що сприяє детінізації та швидкому розвитку виробництва [7]. Серед таких цінностей — підкріплене дієвими механізмами право простої людини на захист від адміністративної сваволі та маніпулювання, практична реалізація гасла «Закон один для всіх!».

У зв'язку з цим слід говорити не просто про ідеологію, а про правову ідеологію як основу правового життя й ефективної взаємодії особи, суспільства і держави.

Правова ідеологія — це система ідей, теорій, понять, норм, поглядів, заснованих на певних наукових і політичних знаннях й уявленнях [8, с. 659]. Джерелом виникнення правових ідей є політико-правова, соціально-економічна дійсність, практична діяльність людей, у процесі якої правові ідеї та пов'язані з ними соціально-політичні вимоги розвиваються та трансформуються, концентруючи в собі результати юридичної практики. Провідна функція правової ідеології полягає у здійсненні впливу на формування й еволюцію правової, політичної та моральної свідомості,

світогляду та загальної культури індивідів, на зміцнення у суспільстві правових знань, піднесення престижу та авторитету держави, права законодавства.

Правова ідеологія, яка заснована на раціональному способі співіснування громадянського суспільства та держави за своїм змістом, є гуманістичною чи «людиноцентричною», в її основі лежить ідея про те, що держава існує для людини, а не навпаки. Вона знаходить своє вираження в основних принципах сучасної конституційної держави, яка є своєрідним втіленням кращих традицій правової та демократичної держави [9, с. 94].

Водночас поряд із поступовим ствердженням ідеологічних орієнтирів не можна не помічати складності сучасної ситуації в Україні, яка виявляється у відсутності помітного економічного зростання, зниженні життєвого рівня більшості населення України, посилення корупції у владі, падінні рівня моральності суспільства, стагнації розвитку національної культури, освіти, науки, заважає консолідації суспільства, формуванню української політичної нації, налаштуванню народного духу на великі звершення.

Як справедливо наголошується у науковій літературі, «наша країна страждає не стільки від нерозвиненості громадянського суспільства, скільки від його патологічної аморфності, розвиненості, підпорядкування ним держави, нехтування загальними інтересами задля задоволення приватних. Ідеологія як своєрідний консолідуючий чинник у масштабах держави можлива лише у вигляді функціонування обґрунтованої, розшифрованої і не насадженої примусово ідеологеми та системи ідей, яка її супроводжує» [10, с. 446].

Відповідні правові ідеали та цінності, що вміщені у правовій ідеології, здатні впливати на розвиток правової культури, надавати розуміння і поширення нових правових цінностей, теорій, концепцій та принципів. Як зауважує О. Проць, вплив правової ідеології на розвиток громадянського суспільства в Україні базується на: практичній реалізації конституційно проголошених і закріплених правових, демократичних та соціальних механізмів; визначенні та науковому обґрунтуванні базових правових понять та ідей, які згодом можуть перетворитися на центри розвитку і вдосконалення правової культури; поширенні та поглибленні в суспільній свідомості високої правової культури, постійному її вдосконаленні; здійсненні громадського впливу на процеси правотворчості та правозастосування [11, с. 10].

Рівень правової культури, адекватність відображення у ній потреб суспільного розвитку є умовою правильної постановки мети у праві, успіху правового регулювання, спрямованого на її досягнення [12, с. 5]. Подібно до того, як національна культура надає цілісності й інтегрованості суспільному життю, правова культура диктує кожній особистості принципи правової поведінки, а суспільству в цілому — систему правових цінностей, ідеалів, зразків поведінки, правових норм, що забезпечують єдність і взаємодію правових інститутів і організацій. Правова культура, яка в кожний момент часу виявляє себе в кожній точці багатомірної правової реальності, не збігається з нею повністю, а існує в ній як складова, що здатна виступати як характеристика рівня розвитку цієї реальності.

Отже, людству в цілому, і кожному народу зокрема, потрібна морально-ціннісна, правова система координат. Пронизуючи суспільне буття і свідомість, правові цінності є джерелом, «контрольними еталонами» мотивації вчинків людей. Охоплюючи всі сфери суспільного, система цінностей і принципів, що їй відповідають, засновується на історичному досвіді людства. Безумовно, цінності можуть змінюватися і до того ж інколи радикально. Зміни історичних умов позначаються на стані правової культури [13]. На етапі переходу від однієї моделі державності до другої спостерігається, з одного боку, критика попередньої системи цінностей, а з другого — формування нових. Не заперечуючи цю закономірність, усе ж слід визнати, що перехід до нового якісного стану правової культури не може супроводжуватися повною відмовою від попередніх. У правових традиціях сконцентровано позитивний досвід попередніх поколінь, який дозволяє суспільству обрати оптимальний шлях подальшого розвитку. Саме тому правова культура відображає нерозривну єдність історичної традиції, сучасного стану правової системи й уявлень про її бажаний стан.

Список використаних джерел

1. *Історія української культури* : навч. посіб. / авт. кол.: В. Т. Британ, Л. С. Підлісна, А. В. Савич та ін. — Д., 2010.
2. *Отрешко В.* Ідеологія як складова державотворення / В. Отрешко [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/992>.
3. *Рудакевич О. М.* Культурно-ідеологічні чинники вітчизняного конституціоналізму / О. М. Рудакевич // Трипільська цивілізація. — 2012. — № 8 (11). — С. 21–25.
4. *Михальченко М. І.* Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / М. І. Михальченко. — Дрогобич : Відродження, 2004. — 488 с.
5. *Костенко О. М.* Для модернізації України потрібна прогресивна ідеологія / О. М. Костенко [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.3republic.org.ua/ua/ideas/11441>.
6. *Щедрова Г. П.* Громадянське суспільство і соціальна демократична, правова держава: становлення, функції, тенденції розвитку в сучасній Україні : автореф. дис. ... д-ра політ. наук / Г. П. Щедрова. — К., 1996. — 35 с.
7. *Історія та практика державного управління і місцевого самоврядування в Україні* / М. О. Багмет, В. М. Ємельянов [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://buklib.net/books/35885/>.
8. *Головченко В.* Правова ідеологія // Юридична енциклопедія: В 6 т. / В. Головченко; редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол. та ін.). — К. : Українська енциклопедія, 2003. — Т. 2: Д–Й.
9. *Ковальчук В.* Громадянське суспільство та його правосвідомість як основа формування легітимної влади / В. Ковальчук // Право України. — 2014. — № 4. — С. 91–98.
10. *Козловець М. А.* Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації : моногр. / М. А. Козловець. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. — 558 с.
11. *Проць О. Є.* Правова культура молоді в Україні: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. Є. Проць. — О., 2013. — 20 с.
12. *Семитко А. П.* Правовая культура социалистического общества: сущность, определение / А. П. Семитко. — Свердловск, 1991.
13. *Акимова В.* Живительная сила традиции / В. Акимова // Зеркало недели. — 2007. — № 23 (652). — 16 июня.

Макаренко Л. О. Правова ідеологія як основа правового життя суспільства

У статті розглянуто правову ідеологію як основу правового життя суспільства. Зазначено, що провідна функція правової ідеології полягає у здійсненні впливу на формування й еволюцію правової, політичної та моральної свідомості, світогляду та загальної культури індивідів, на зміцнення у суспільстві правових знань, піднесення престижу та авторитету держави, права та законодавства.

Ключові слова: суспільство, держава, ідеологія, правова ідеологія, правова культура.

Макаренко Л. А. Правовая идеология как основа правовой жизни общества

В статье рассмотрена правовая идеология как основа правовой жизни общества. Отмечено, что ведущая функция правовой идеологии заключается в осуществлении влияния на формирование и эволюцию правового, политического и морального сознания, мировоззрения и общей культуры индивидов, на укрепление в обществе правовых знаний, поднесения престижа и авторитета государства, права и законодательства.

Ключевые слова: общество, государство, идеология, правовая идеология, правовая культура.

Makarenko L. Legal ideology as basis of legal life of society

Legal ideology as basis of legal life of society is considered in the article. It is marked that the leading function of legal ideology consists in realization of influence on forming and evolution of legal, political and moral consciousness, world view and general culture of individuals, on strengthening in society of legal knowledge, presentation of prestige and authority of the state, right and legislation.

Key words: society, state, ideology, legal ideology, legal culture.

УДК 340.1

*Олена Миколаївна Макеєва,
старший викладач
кафедри теорії та історії держави і права
Юридичного інституту
Національного авіаційного університету,
здобувач відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

ПРАВОВА КУЛЬТУРА: ЦІННІСНИЙ ВИМІР В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Аналізуючи сучасні тенденції політико-правових і суспільних процесів в Україні, помітною є актуалізація ролі правової культури у формуванні правових цінностей українського суспільства. Зокрема, у життєдіяльності українського соціуму та становленні нових форм демократії важливе значення має ціннісний вимір правової культури. Це пов'язано, по-перше, з формуванням національної правової системи, якісною характеристикою якої є правова культура. По-друге, — з процесами глобалізації та євроінтеграції, які можуть призвести до втрати вітчизняною правовою системою своєї національної ідентичності, що супроводжуються формуванням глобальної та європейської правової культури, у зв'язку з чим постає питання ціннісних характеристик правової культури в умовах інтеграційних процесів. Вочевидь актуальність теми дослідження не викликає сумнівів, оскільки сприяє створенню наукового фундаменту для розробки механізму подолання в Україні правового нігілізму, що повинен стати невід'ємним елементом формування правової держави.

Ціннісний вимір правової культури був висвітлений у працях таких учених, як С. Алексєєв, В. Бурмістров, Г. Балюк, П. Євграфов, В. Копєйчиков, Л. Петрова, В. Оксамитний, Н. Оніщенко, П. Рабінович, Ю. Шемшученко та ін. Правова культура розглядалась як сукупність усіх цінностей, які створюються людьми у правовій сфері, а також саме право, правосвідомість, правові відносини, стан законності, рівень досконалості законотворчої, правозастосовної та іншої правової діяльності.

Метою статті є вивчення ціннісних характеристик правової культури в умовах інтеграційних процесів.

Розвиток правової культури, на думку Н. Оніщенко, зумовлюється історичними, соціально-економічними, політичними умовами, що об'єктивно формуються у суспільстві, ступенем гарантованості державою та громадянським суспільством прав, свобод і законних інтересів людини. У ній відображені цінності європейської правової культури, що втілилися в універсальних принципах гуманізму і справедливості, ідеї народовладдя, рівноправності, невід'ємності і невідчужуваності прав і свобод особи, ідеологічному і політичному плюралізмі [1, с. 6].

Слід зазначити, що правову аксіологію (аксіологію права) досліджували чимало правознавців, філософів з давніх часів. Зокрема, проблеми, пов'язані з аксіологією права, вивчали такі видатні філософи і юристи минулого, як Г. Сковорода, П. Юркевич, К. Кавелін, М. Коркунов, К. Неволін, М. Михайлівський, М. Владимирський-Буданов, П. Новгородцев, Б. Кістяківський, Л. Петражицький, П. Сорокін, Ф. Тарановський, Б. Чичерін та ін. Хоча проблема цінностей цікавила мислителів, передусім філософів, ще з давніх часів, вважається, що аксіологія як галузь теорії та філософії права сформувалася лише наприкінці XIX — на початку XX ст. Так, важливими є дослідження початку XX ст., присвячені природі цінностей права, зокрема, праця західноукраїнського юриста В. Старосольського «Про цінність права» [2], була однією з перших спроб у вітчизняній науковій думці узагальнити доробок вітчизняної і західноєвропейської аксіології права.

У радянську добу, насамперед впродовж 1960—1980-х років, отримала розвиток марксистська аксіологія, яка незабаром набула поширення і в юридичній науці. Найкращим зразком марксист-